

**TƏRBİYYƏ MƏSƏLƏLƏRİ
UPBRINGING ISSUES
ВОПРОСЫ ВОСПИТАНИЯ**

UOT 376.5

Şiruyə Məhəmmədali qızı Azadəliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Ümumi pedaqogika kafedrasının dosenti,
pedaqogika elmləri doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-5210-3456>
E-mail: shiruye.azadeliyeva@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(1\).31-37](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(1).31-37)

**ALİ MƏKTƏBDƏ TƏLİM PROSESİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN YENİDƏNTƏRBİYYƏYƏ
EHTİYACI OLAN YENİYETMƏLƏRLƏ APARILACAQ TƏLİM-TƏRBİYYƏ İŞLƏRİNƏ
HAZIRLANMALARI**

Shuriya Mahammadaly Azadaliyeva
associate professor of the department of General pedagogy at
Azerbaijan State Pedagogical University
doctor of pedagogical sciences

**PREPARATION OF STUDENTS FOR CONDUCTING EDUCATIONAL WORK WITH
ADOLESCENTS IN NEED OF REPAIR, IN THE PROCESS OF STUDYING AT A
HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION**

Шурия Магомедали гызы Азадалиева
доцент кафедры Общей педагогики
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор педагогических наук

**ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ К ПРОВЕДЕНИЮ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ
РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ, НУЖДАЮЩИМИСЯ В ПЕРЕВОСПИТАНИИ, В
ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ**

Xülasə. Müasir pedaqoji prosesdə yenidən tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə iş, müəllimin peşəkar fəaliyyətinin mühüm komponentlərindən biridir. Bu səbəbdən ali məktəblər pedaqoji ixtisaslarda təhsil alan tələbələrin belə yeniyetmələrlə düzgün pedaqoji ünsiyyət qurma, onların sosial-psixoloji problemlərini anlama və konstruktiv müdaxilə strategiyalarını tətbiq etmə bacarıqlarını formalaşdırmağa xüsusi diqqət yetirirlər. Təlim prosesində tələbələrə nəzəri biliklərlə yanaşı, praktiki fəaliyyətlər – müşahidə, psixoloji-pedaqoji diaqnostika, fərdi və qrup tərbiyə metodlarının seçilməsi və tətbiqi, konfliktlərin idarə olunması, sosiallaşma problemlərinin həlli üzrə məşğələlər təşkil olunur. Tələbələrin yenidən tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə işləməyə hazırlanması həm pedaqoji, həm psixoloji, həm də sosial aspektlər üzrə kompleks yanaşma tələb edir. Bu hazırlıq təmin olunduqda gələcək müəllimlər çətin tərbiyə olunan yeniyetmələrin davranış problemlərini daha effektiv idarə edir, onların şəxsiyyətinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir və məktəb mühitində sağlam sosial münasibətlərin qurulmasına töhfə verirlər.

Açar sözlər: *ali məktəb, təlim prosesi, dərslük, yenidəntərbiyə, sinifdənəxaric*

Abstract. In the modern pedagogical process, working with adolescents in need of re-education is one of the important components of a teacher's professional activity. For this reason, higher education institutions pay special attention to forming the skills of students studying in pedagogical specialties to establish correct pedagogical communication with such adolescents, to understand their socio- psychological problems and to apply constructive intervention strategies. In the training process, students are provided with theoretical

knowledge, as well as practical activities-observation, psychological and pedagogical diagnostics, selection and application of individual and group education methods, conflict management, and solving socialization problems. Preparing students to work with adolescents in need of reeducation requires a comprehensive approach in terms of both pedagogical, psychological, and social aspects. When this preparation is provided, future teachers more effectively manage the behavioral problems of difficult adolescents, have a positive impact on the formation of their personality, and contribute to the establishment of healthy social relationships in the school environment.

Key word's: *higher education, educational process, textbook, reeducation, outside the classroom*

Аннотация. В современном педагогическом процессе работа с подростками, нуждающимися в перевоспитании, является одной из важных составляющих профессиональной деятельности педагога. Именно поэтому вузы уделяют особое внимание формированию у студентов педагогических специальностей навыков правильного педагогического общения с такими подростками, понимания их социально-психологических проблем и применения конструктивных стратегий вмешательства. В процессе обучения студентам предоставляются как теоретические знания, так и практические занятия – наблюдение, психолого-педагогическая диагностика, подбор и применение индивидуальных и групповых методов воспитания, управление конфликтами, решение проблем социализации. Подготовка студентов к работе с подростками, нуждающимися в перевоспитании, требует комплексного подхода, включающего педагогические, психологические и социальные аспекты. При такой подготовке будущие педагоги более эффективно решают поведенческие проблемы трудных подростков, оказывают положительное влияние на формирование их личности, способствуют установлению здоровых социальных отношений в школьной среде.

Ключевые слова: *высшее образование, учебный процесс, учебник, перевоспитание, внеклассная работа*

Ali məktəblərdə pedaqogika və psixologiya-
nın tədrisi tələbələrin yenidəntərbiyəyə ehtiya-
cı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə ha-
zırlanmasında mühüm rol oynayır. Təlim prosesi
yalnız nəzəri biliklərin mənimsənilməsi ilə məh-
dudlaşmır, həm də tələbələrdə pedaqoji fəaliy-
yətin prinsipləri, metodları və təşkilati bacarıqları
formalaşdırır. Pedaqoji və psixoloji fənlər tələ-
bələrə tərbiyə, özünütərbiyə və yenidəntərbiyənin
mahiriyyətini, məqsəd və vəzifələrini öyrətməklə
onların praktik fəaliyyətə hazırlığını təmin edir.

Bu fənlərin proqram və dərslikləri sinif-
dən xaric və məktəbdən kənar fəaliyyətlərin təş-
kili, şagirdlərin intizamının möhkəmləndirilmə-
si, hüquq və mədəni tərbiyə, kollektivdə tərbiyə
və fərdi yanaşmaların tətbiqi kimi məsələlərdə
tələbələrə bilik və bacarıqlar verir. Təlim prose-
si vasitəsilə tələbələr həm nəzəri, həm də prak-
tik səviyyədə yenidəntərbiyə prosesinə hazırla-
nır, psixoloji xüsusiyyətləri və davranış mexa-
nizmlərini anlamağı, onları müvafiq pedaqoji
metodlarla səmərəli yönləndirməyi öyrənirlər.

Beləliklə, ali məktəblərdə pedaqoji və psi-
xoloji fənlərin tədrisi tələbələrin gələcək müəl-
lim kimi fəaliyyətində yenidəntərbiyəyə ehtiyacı
olan yeniyetmələrlə işə hazırlıq üçün əsaslı zə-
min yaradır.

Ali məktəblərdə pedaqogikanın tədrisi pro-
sesində tələbələrin yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan
yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanması
imkanları. Tələbələrin biliklərə, nəzəri məlumatla-
ra yiyələnmələrində təlim prosesinin rolu böyük-
dür. Ali məktəblərdə tədris olunan fənlərin proq-
ramlarına əsasən, öyrənilən mövzular sistemlə, bi-
lik və məlumatlar arasında varisliyə əməl olun-
maqla şagirdlərə, tələbələrə çatdırılır.

Beləliklə, demək mümkündür ki, pedaqoji
ali məktəblərdə, yaxud universitet və institutla-
rın pedaqoji fakültələrində təlim prosesinin,
ayrı-ayrı fənlər üzrə mühazirə və seminar məş-
ğələləri zəngin imkanlar açır.

Təlim prosesi mürəkkəb bir sistem olmaq-
la diqqəti cəlb edir. Bu prosesdə çoxsaylı amil-
lər meydana çıxır. Təlimin məzmunu, müəllim-
lərin öyrədici və tələbələrin tədris idraki fəaliy-
yəti həmin amillərdəndir. Təlim gedişində bilik-
lər əldə olunur, təhsilləndirici, inkişafetdirici və
tərbiyəedici funksiyalar yerinə yetirilir. Bütün
bunlarla yanaşı, tələbələrdə dünyagörüşü, idraki
və praktik bacarıq və vərdislər, müstəqil fikir
yürütmək və yaradıcı qabiliyyətlər təşəkkül tapır
və inkişaf edir.

Təlim prosesi proqram materialı ilə yaxın-
dan tanış olmaq və bu zaman mövzunu şüurlu
mənimsəmək tələbatı yaradır. “Proses” anlayışı

latın mənşəlidir, “irəliyə hərəkət” mənasını verir. Təlim prosesi ifadəsi altında təhsil alanın, o cümlədən tələbənin idrak yolu ilə biliksizlikdən biliyə, natamam və qeyri-səhih bilikdən daha tam və dəqiq biliyə hərəkəti başa düşülməlidir.

İnstitut və universitetlərdə keçilən bir çox fənlərin təhsilalanların yenidəntərbiyəsi baxımından imkanları vardır. Biz ali məktəblərdə tədris olunan bəzi fənlərin, o cümlədən pedaqogika və psixologiya fənlərinin proqram və dərslərləri ilə tanış olub, onları təhlil etdik. Bu fənlər mühazirə və seminar məşğələlərinin tələbələri yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə sinifdən xaric tədbirlərə hazırlaması imkanlarını öyrəndik.

“Pedaqogika” dərslərində oxuyuruq: “Pedaqogika dedikdə, uşaqların təhsilinin, təliminin və tərbiyəsinin mahiyyəti, qanun və qanunauyğunluqları, məqsəd və vəzifələri, məzmunu, prinsip və metodları, pedaqoji prosesin təşkilinin səmərəli forma və yolları, bu və ya digər məktəb tipinin idarə olunması və s. bu kimi məsələlərdən bəhs edən elm nəzərdə tutulur” [5,s119].

Yuxarıdakı tərif pedaqogikanın elmlər və tədris fənləri sırasında əhəmiyyətli yer tutduğunu göstərir.

“Pedaqogika” proqramının 2010-cu il nəşrini nəzərdən keçirdik. İzahat vərəqində oxuyuruq: “Proqramdakı mühüm mövzuların bəziləri təlimin nəzəri əsaslarına, təlim və təhsil nəzəriyyəsi olan didaktikaya, təlim prosesinin mahiyyəti və funksiyalarına, didaktikanın anlayışlar sisteminə, mənimsəmə prosesinin quruluşu, təhsilin məzmunu və təhsilin məzmununu əks etdirən sənədlərə həsr olunmuşdur”.

Deməli, proqramda didaktikanın əsas anlayışlarına – təhsil və təlimə mühazirə və seminarlarda geniş yer ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Deməli, tədqiq etdiyimiz problemin başlıca problemlərindən biri olan təlim prosesinə aydınlıq gətirilməsi planlaşdırılır.

Yenidəntərbiyə məsələsi tərbiyə və özünü-tərbiyə ilə sıx surətdə bağlıdır. Aydınlaşdırdıq ki, tədqiqatda haqqında danışılması nəzərdə tutulan digər mühüm məsələlər də diqqət mərkəzindədir. Belə ki, tərbiyənin prinsip və metodlarına, sinifdən xaric və məktəbdənkənar işlərin əsas istiqamətlərinə, səmərəli formalarına, ailə tərbiyəsinə, sinif rəhbərinin, məktəb ictimai təşkilatlarının, o cümlədən şagird özünüidarə orqan-

larının fəaliyyətinə dair tələbələrə zəruri məlumatların verilməsi məqsəduyğun hesab edilib.

Tələbələr pedaqoji peşə sahibi kimi ilk növbədə ümumi təhsil məktəblərində pedaqoji təcrübədə olarkən sinif müəllimi, yaxud fənn müəllimi rolunda sinifə qədəm qoyurlar. Bu xüsusda “Pedaqogika” fənn proqramında deyilir: “Pedaqogika kursu tələbələrin pedaqoji təcrübəyə nəzəri cəhətdən hazırlığını təmin edir, onlara ilk pedaqoji bacarıq və vərdisləri aşılayır”.

Yenidəntərbiyə problemi ümumi təhsil və ali təhsil müəssisəsində təhsilalanların intizamı gözləməsi və onun möhkəmləndirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Proqramdakı iyirmi beşinci mövzu “Şagird təşkilatlarına rəhbərlik” adlanır. Burada digər problemlərlə yanaşı, “Təlim müvəffəqiyyətinin və intizamın möhkəmləndirilməsi üzrə iş. Şagirdlərlə sinifdən xaric və məktəbdənkənar işin planlaşdırılması” kimi əhəmiyyətli məsələlərin üzərində dayanılması məsləhət bilinib.

Bu, bir həqiqətdir ki, məhz hüquqi maariflənmə və hüquq tərbiyəsi üzrə məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz aparılan işlər nəticəsində istər yeniyetmələrin, istərsə də gənclərin yenidəntərbiyənin səmərəliliyinə nail olunur. Bu baxımdan heç də təsadüfi deyildir ki, proqramın on birinci mövzusu “Hüquq tərbiyəsi” adlanır. Həmin mövzunun məzmununa diqqət yetirək: “Təhsil alanların təşəkkül tapıb formalaşmasında hüquq tərbiyəsinin rolu və əhəmiyyəti. Hüquq tərbiyəsinin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri. Şagirdlərin hüquq mədəniyyətinin formalaşmasında ayrı-ayrı fənlərin imkanları.

Məktəblilərin hüquq tərbiyəsinin həyata keçirilməsi yolları. Hüquq tərbiyəsi ilə mənəvi tərbiyənin oxşar və fərqli cəhətləri. Şagirdlərdə şüurlu intizam və intizamlılıq tərbiyəsi. Hüquq tərbiyəsi üzrə sinifdən xaric və məktəbdənkənar tədbirlər. “Polisin gənc dostları”, “Hərəkətin gənc inspektoru” dəstələri, “Gənc hüquqşünas” klub və məktəbləri. Məktəblilərin öz hüquq və vəzifələrini bilmələrinin vacibliyi. Qanun və hüquq pozğunluqlarına qarşı barışmazlıq. Xalq pedaqogikasında qanuna hörmət tərbiyəsi məsələləri”.

Göründüyü kimi, tanış olduğumuz məzmun imkan verir ki, tələbələr hüquq tərbiyəsinin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri, təşkilinin səmərəli yolları və s. barədə aldıkları biliklər bir yandan tələbələrin özlərində qanuna hörmət tərbiyəsi aşılayır, hüquq mədəniyyəti formalaş-

dırır, digər tərəfdən istər pedaqoji təcrübədə ol-
duqları vaxtlarda, istərsə də müəllim işləyəcək-
ləri məktəbdə yeniyetmələrin yenidən tərbiyə
olunması işini uğurlu təşkil edib aparmaqda on-
lara kömək göstərəcəkdir.

Proqramın on altıncı mövzusu məktəbli-
lərlə sinifdən xaric və məktəbdənkənar işlərin
təşkilinə həsr edilmişdir. Mövzu öyrənilərkən
məqsəduyğun sayılır ki, tələbələrə sinifdən xaric
və məktəbdənkənar işin vəzifələri; sinifdən xaric
işin əsas istiqamətləri və formaları (kütlə-
vi, qrupla, fərdi); söhbət, məruzə, disput, müza-
kirə, sinifdən xaric oxu, görüşlər və s.; konfrans-
lar, dərək məşğələləri, müxtəlif klubların işi;
divar qəzetləri, şifahi jurnallar, bülletenlər, te-
matik axşamlar, səhərcik, bədii öz fəaliyyət dər-
nəyinin çıxışı və s. barədə və onların keyfiyyətlə
təşkil olunmasına dair məlumatlar verilsin.

Bundan başqa, tərbiyə işləri üzrə direktor
müavininin işi, hüquq və vəzifələri; onun sinif-
dən xaric və məktəbdənkənar işə rəhbərliyi və
işinin planlaşdırılması; tərbiyə işləri üzrə direk-
tor müavininin peşə keyfiyyətləri barədə təsəv-
vürün yaradılması məqsəduyğun sayılır.

Biz “Pedaqogika” dərslərini də nəzərdən
keçirdik. Məlum olduğu kimi, pedaqoji və psi-
xoloji ədəbiyyatda “tərbiyə” anlayışı ilə bərabər
eyni zamanda “özünütərbiyə” və “yenidəntərbi-
yə” anlayışlarına rast gəlinir. Dərsləkdə “tərbi-
yə” və “özünütərbiyə” anlayışlarının mahiyyəti
aydınlaşdırılır, daha sonra “yenidəntərbiyə” an-
layışı üzərində dayanılır. Diqqət yetirək: “Yeni-
dəntərbiyə dedikdə, tərbiyəçinin uşaqda təşək-
kül tapmış yanlış mühakimə, mülahizə, baxış,
əqidə və qiymətləndirmənin, habelə şəxsiyyətin
formalaşması prosesinə əngəl törədən davranış
təcrübəsinin dəyişdirilməsinə yönəldilmiş məq-
səduyğun, mütəşəkkil, planlı və sistemli fəaliy-
yyət nəzərdə tutulur [2, s.97].

Tərbiyəyə nisbətən yenidəntərbiyə daha
çətin və uzunsürən prosesdir. Bir yandan şagird-
də özünü göstərən mənfi hallar aradan qaldırılır,
digər tərəfdən müsbət keyfiyyətləri inkişaf etdi-
rilir. Bu işə asan başa gəlmir. Mənfi davranış
təcrübəsi, ətrafdakılara xoşagəlməz münasibət
və ünsiyyət tərzini artıq formalaşmışdır. Təsəvvü-
rümüzə gətirək ki, şagird mənfi emosiya və his-
slər, münasibət, meyillər yaradan qeyri-sağlam
mühitə düşmüşdür. Onu şəxsiyyət üçün arzu-
olunmaz keyfiyyətlərdən, davranış tərzindən azad
etməkdən ötrü çox çalışmaq, vaxt itirmək, mə-

həllənin, həmyaşıdlarının, yaşlıların mənfi təsir-
lərini neytrallaşdırmaq lazımdır. Bütün bu işlər-
lə məşğul olmaq tərbiyəçidən möhkəm iradə,
enerji, səbir, hövsələ, soyuqqanlıq tələb edir ki,
heç də hər bir müəllim, valideyn bu kimi çətin-
liklərə tablaşmır, yaxud dözmək istəmir. Uşağı
isə həyatın fərəhli yollarına çıxarmaq, xoşbəxtli-
yin sirrini ona anlatmaq lazımdır”.

Nəzərdən keçirdiyimiz “Pedaqogika”
dərslərində Tərbiyənin aşağıdakı əsas prinsiplə-
rinin adları çəkilir: “1. Tərbiyədə məqsəd ay-
dınlığı; 2. Tərbiyə işinin həyatla, əməklə və
Azərbaycan Respublikasının quruculuğu ilə əla-
qələndirilməsi; 3. Yaşayışunluq; 4. Fərdi xüs-
siyyətlərin nəzərə alınması; 5. Tərbiyədə sistem-
lilik, ardıcılıq və fasiləsizlik; 6. Nikbinlik (uşa-
ğın müsbət cəhətlərinə istinadən qüsurlarının
aradan qaldırılması); 7. Şagirdin şəxsiyyətinə
hörmətlə düzgün tələbkərliliyin uzlaşdırılması
(tərbiyədə hörmət və tələbkərlilik); 8. Tələblərdə
vahidliyin gözlənilməsi; 9. Tərbiyə prosesinə
kompleks yanaşma; 10. Kollektivdə, kollektiv
vasitəsilə və kollektiv üçün tərbiyə” [5, s. 65].

Təhsilənlərin yenidəntərbiyəsi üzrə iş
apararkən də həmin prinsiplərdən bəhrələnmək
mümkündür. Odur ki, tələbələr təlim prosesində
bu prinsiplərin mahiyyətinə fikir verməli, gələ-
cək pedaqoji fəaliyyətlərində onlardan bəhrələn-
məyi bacarmalıdırlar.

Dərsləkdə “tərbiyənin metodları”na həsr
olunmuş ayrıca mövzu var. Tərbiyənin metodla-
rına belə tərif verilir: “Tərbiyənin metodları de-
dikdə, tərbiyənin vəzifələrinə çatmaq üçün tər-
biyəçinin (valideynin, müəllimin) istifadə etdiyi
yol və vasitələr, üsullar sistemi başa düşülür”.

Tələbələr fənn proqramına və dərsləyə
əsasən, tərbiyənin aşağıdakı metodları ilə tanış
olurlar: şüura, ağıla, idraka təsir göstərən me-
todlar (başqa sözlə, “inandırma metodları”);
fəaliyyəti təşkil edən və mənəvi davranışı for-
malaşdıran metodlar (başqa sözlə, “alışdırma
metodları”); şagirdlərin hiss və münasibətlərini,
fəaliyyət və davranışını stimullaşdıran metodlar
(başqa sözlə, “rəğbətləndirmə və cəzalandırma
metodları”); müəllimin şəxsi nümunəsi; tərbiyə-
də nəzarət, özünənəzarət və özünüqiymətləndir-
mə (başqa sözlə, tərbiyə prosesinə nəzarət və
onun səmərəliliyinin təhlili) metodu (2).

Dərsləkdə “Məktəblilərlə sinifdən xaric iş”
və “Məktəbdənkənar iş” adlı fəsilər vardır. “Mək-
təblilərlə sinifdən xaric iş” fəslə aşağıdakı böl-

mələri əhatə edir: “Sinifdən xaric işin əhəmiyyəti və xüsusiyyətləri” və “Sinifdən xaric işin təşkili formaları və mahiyyəti”.

Dərslikdəki fəsillərdən biri “Hüquq tərbiyəsi” adlanır. Bu fəsildə nəzərdən keçirilən məsələlər bunlardır: “Hüquq tərbiyəsinin mahiyyəti”, “Hüquq tərbiyəsinin vəzifələri”, “Hüquq tərbiyəsinin məktəbdə həyata keçirilməsi yolları”. Göründüyü kimi, haqqında danışılan məsələlər məqalədə üzərində dayandığımız yenidəntərbiyə problemi ilə birbaşa əlaqədardır.

Dərslikdə “sinifdən xaric iş” anlayışından danışılarkən deyilir: “Məktəbdə şagirdlərlə aparılan təlim-tərbiyə işləri təlim prosesi, dərslə məhdudlaşmır. Əks təqdirdə, bu, pedaqoji prosesin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir, məktəbə marağı azaldır. Pedaqoji kollektivin üzvləri şagirdlərin asudə vaxtları barədə də düşünür, onların dərsdən sonrakı saatlarını şən, mənalı və məzmunlu, maraqlı keçməsi qayğısına qalır və eyni zamanda rəngarəng tədbirlər təşkil etməklə gənc nəsli tərbiyəvi təsir göstərirlər”.

Ali məktəblərdə psixologiyanın tədrisi prosesində tələbələrin yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanması imkanları. Biologiyanın qanunlarını yadımıza salaq: qışda paltarsız çölə-bayıra çıxdıqda – insan donar, bataqlıqdan su içsə – yatalağa yoluxmaq ehtimalı yüksəlir, insan uzun müddət susuz qalsa, zəifləyər, haldan düşər. Pedaqogika və psixologiyanın da, təlimin, təhsil-tərbiyənin də, buna bənzər qanunları, qanunauyğunluqları var. Ata-analar, pedaqoji kollektivlərin üzvləri, müəllimlər həmin qanunları, qanunauyğunluqları pozarlarsa, bir çox problemlər baş qaldırır, “çətin” uşaqlar, yeniyetmələr meydana çıxar. Bu faktlar inkaredilməzdir [6, s.191].

Bizim uşaqlar bizim səhvlərimizin güzgüsüdür. pedaqoji təcrübədə nəinki təhsil-tərbiyə ilə, habelə yenidəntərbiyə ilə məşğul olmaq lazım gəlir. Həmin zərurət yeniyetmənin davranış və rəftarında pis adətlər, mənfi motivasiya və şəxsiyyətində müvafiq istiqamət yarandıqda baş qaldırır. Bu kimi hallarda, adətən söhbət çətin yeniyetmədən, yaxud sosial davranışlı təhsil-alandan gedir. Çətin yeniyetmə ilə iş yenidəntərbiyə üzrə pedaqoji prosesi nəzərdə tutur. Yeniyetməyə gəldikdə, onun davranışındakı müxtəlif kənarçıxmaların qarşısını almaq, yaxud aradan qaldırmaq üzrə müəllimin (valideynin, tərbiyə-

çinin) sistemli, məqsədyönlü və fasiləsiz fəaliyyəti başa düşülür.

Yenidəntərbiyə tərbiyəçi üçün də, yeniyetmə üçün də çətin və mürəkkəb bir prosesdir. Yeniyetmə yeni yolun perspektivinə maraqlı olmalı, müəllim (valideyn, tərbiyəçi) isə ona inanmalıdır. Tərbiyəçi keçmişi və bu günkü vəziyyəti təhlil etməli, yenidəntərbiyə olunanın keçmişini yada salmadan, yaxud xatırlamadan onun fərhli gələcəyini görməyi bacarmalıdır.

Ali məktəblərdə tələbələr yeniyetmələrin yenidəntərbiyə olunması işinə hazırlanmaları üçün, hər şeydən əvvəl onlara yuxarıda haqqında danışılan məsələlər barədə məlumat verilməlidir. Tələbə oğlan və qızlar yenidəntərbiyənin mahiyyətini, həyata keçirilməsinin başlıca istiqamətlərini aydın təsəvvür etməlidirlər. Bu məqsədlə təlim prosesinin – mühazirə və seminar məşğələlərinin imkanlarından faydalanmaq mümkündür.

Bu sahədə məqsədyönlü iş müəyyənləşdirildikdə tələbənin qarşısında belə bir sual durur: yeniyetmənin yenidəntərbiyəsi üzrə işini necə səmərəli qurmaq olar? Bu zaman hansı üsul və vasitələrdən, metod və priyomlardan istifadə etmək lazımdır? Yeniyetmənin əməyə və idmana münasibətini necə dəyişmək olar? Yeniyetməni müsbət fəaliyyətə nə stimullaşdırmağa qadirdir? Onu xoşagəlməz hərəkətlərdən necə çəkindirmək olar? Yeniyetməni özünütərbiyə və özünü-təhsil, özünüdəyişmə, özünütəkmilləşdirmə işinə necə cəlb etmək olar? Yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan hər bir yeniyetmə ilə işdə tələbənin qarşısında bu kimi suallar dayanır. Bu prosesə, yəni yenidəntərbiyənin həyata keçirilməsi, təşkili üzrə işə o. ciddi hazırlaşmalıdır. Bu məqsədlə yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan hər bir yeniyetməni diqqətlə öyrənməlidir. Yenidəntərbiyə üzrə iş zamanı yeniyetmənin diqqəti belə bir cəhətə yönəlməlidir ki, o özünün xoşagəlməz, ətrafdakılarda narahatlıq doğuran davranışını dəyişdirməyə psixoloji cəhətdən hazır olmalıdır. Əgər yeniyetmə onunla aparılan təlim-tərbiyə, yenidəntərbiyə işlərindən nəticə çıxararaq özünütərbiyə ilə məşğul olursa, deməli, bu. Onun böhrandan çıxma vəziyyətidir. Bu mərhələdə tələbə məsləhətçi rolunu ifa edir.

Digər ali məktəb fənləri kimi tələbələrin yenidəntərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanmasında psixologiya fənni də özünəməxsus rol oynayır.

Ali məktəblərdə pedaqogika və psixologiyanın tədrisi tələbələrin yenidən-tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanmasında əhəmiyyətli imkanlar yaradır. Təlim prosesi yalnız nəzəri biliklərin mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda tələbələrə pedaqoji fəaliyyətin prinsiplərini, metodlarını və təşkilatı bacarıqları formalaşdırır.

Tədqiq olunan fənlər tələbələrə yenidən-tərbiyənin mahiyyətini, məqsəd və vəzifələrini, prinsip və metodlarını öyrədir, onları sinifdən-xaric və məktəbdənkənar fəaliyyətlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün hazırlayır. Təhlil göstərir ki, tələbələr bu prosesdə həm nəzəri bilikləri mənimsəyir, həm də praktik bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Psixologiya fənni onların yeniyetmələrin davranış xüsusiyyətlərini anlama və onları səmərəli yönləndirmə qə-biliyyətlərini gücləndirir.

Nəticələr göstərir ki, ali məktəblərdə tədris olunan pedaqoji və psixoloji fənlər tələbələrin yenidən-tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə işə hazırlığında effektiv mexanizm rolunu oynayır. Təlim prosesində nəzəri biliklərlə praktik fəaliyyətin inteqrasiyası tələbələrin peşəkar hazırlığını artırır, gələcək müəllim kimi onların yenidən-tərbiyə prosesini səmərəli təşkil etməsinə şərait yaradır. Bu nəticələr əvvəlki tədqiqatlarla uyğunlaşır və ali təhsil müəssisələrinin pe-

daqoji hazırlıq səviyyəsinin yenidən-tərbiyə işində əhəmiyyətini təsdiqləyir.

Nəticə. Respublikamızda təhsilalanlarda, o cümlədən tələbələrə tolerantlığın formalaşdırılması problemi kifayət qədər araşdırılmamış, nəzəri və təcrübi iş əsasında tolerant şəxsiyyətin və onun formalaşdırılması və inkişafı imkanlarının nəzərdən keçirilməsinə əsas elmi yanaşmalar ümumiləşdirilmiş və əks etdirilmiş, tələbələrə tolerantlığın formalaşdırılmasına təsir edən daxili və xarici amillər müəyyənləşdirilmiş, müəyyən edilmişdir ki, tələbənin tolerant mövqeyi onun tolerant şüur və düşüncəsinin, tolerant təfəkkürünün inkişafına, tolerant davranışının motivasiyasına kömək göstərmişdir. Ümumilikdə, təcrübi-eksperimental iş irəli sürülən fərziyyənin doğruluğunu təsdiq etdi. Beləliklə, məqalədə məqsədə nail olundu, qarşıda dayanan vəzifələr yerinə yetirildi.

Problemin elmi yeniliyi. ali məktəblərdə pedaqogikanın tədrisi prosesində tələbələrin yenidən-tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanması imkanları.

Problemin praktik əhəmiyyəti. ali məktəblərdə psixologiyanın tədrisi prosesində tələbələrin yenidən-tərbiyəyə ehtiyacı olan yeniyetmələrlə təlim-tərbiyə işlərinə hazırlanması imkanları.

Problemin aktuallığı. respublikamızda təhsilalanlarda, o cümlədən tələbələrə tolerantlığın formalaşdırılması problemi kifayət qədər araşdırılmamış, nəzəri və təcrübi iş əsasında tolerant şəxsiyyətin və onun formalaşdırılması və inkişafı imkanlarının nəzərdən keçirilməsinə əsas elmi yanaşmalar ümumiləşdirilmiş və əks etdirilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Abbasova, Q. Təhsilin sosial-pedaqoji məsələləri: ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / Q. Abbasova, R. Mahmudova, H. Əlizadə. – Bakı: Turan evi, –2008. –201 s.
2. Abbasov, A.N. Pedaqogika: orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti. / A.N. Abbasov. –Bakı: Mütərcim, –2013. –360 s.
3. Ağayev, Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. / Ə. Ağayev. – Bakı: Adiloğlu, – 2006. – 138 s.
4. Aslanova, R. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. / R. Aslanova. – Bakı: –2004. – 264 s.
5. Əhmədov, H.H. Pedaqogika: Eksperimental dərs vəsaiti (orta ixtisas məktəblərinin pedaqoji fakültələri üçün). / H.H. Əhmədov. – Bakı: ABU, – 2006. – 296 s.
6. Əlizadə, Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. / Ə.Ə. Əlizadə. – Bakı: Ozan, – 1998. –368 s.
7. F. Rustamov, F. Karimova S. Rustamova. Pedagogy. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021. –387 p.
8. Азадалиева Ш.М. (2015) Основные направления диверсификации и развития высшего педагогического образования в Азербайджане (1921–1991 гг.) // Annales – Analiza Istrske in Mediteranske Študije. Series Historia et Sociologia. – Koper (Slovenia), 2015. – S. 359–368. (Web of Science)
9. Azadaliyeva Sh.M. (2023) The role of Heydar Aliyev in the development of education in Azerbaijan // Proceedings of the 4th International Conference on Humanities and Social Sciences (ICSHRS). – Dubai, April 14-16, – P. 115-120
10. Əhmədov T, Səidova İ. (Azərbaycanca universitetlərin karyera mərkəzlərinin effektivlik göstəriciləri // –Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, –2025. № 5, – s.224-232

11. Cavadov İ, Baxşıyev Ç, Kərimova L. Ali təhsil müəssisələrində keyfiyyət təminatı sistemində Avropa standartları və təlimatlarının (esg) tətbiqinin əhəmiyyəti // –Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, –2024. № 2, –s.10-15
12. Rustamov F. A (2025) Comprehensive Analysis of Family Pedagogy: Theoretical Foundations, Sociocultural Dynamics, Legal Frameworks, and Modern Strategies for Organizing Educational and Upbringing Processes in Contemporary Families. https://imcra-az.org/uploads/public_files/2025-11/8898581212.pdf
13. Darling-Hammond, L. (2017). Teaching for Social Justice: Foundations of Pedagogy. San Francisco: Jossey-Bass
14. Karlberg, M., Klang, N. & Svahn, J. (2024). Positive behavior support in school – a quasi-experimental mixed methods study and a randomized controlled trial. BMC Psychology, 12, 521.
15. Nylén, K., Karlberg, M., Klang, N., & Ogden, T. (2021). Knowledge and Will: An Explorative Study on the Implementation of School-Wide Positive Behavior Support in Sweden. Frontiers in Psychology, 12, Article 618099. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.618099>
16. Ormiston, H., Husmann, P., Wikel, K., Reisinger, D., & Curtin, M. (2025). Educational Services and School Reintegration Supports for Youth After Acute Behavioral Health Unit Hospitalization. Continuity in Education, 6(1), 162-178. DOI:10.5334/cie.178.
17. Marraccini, M. E., Lee, S., & Chin, A. J. (2019). School reintegration post-psychiatric hospitalization: Protocols and procedures across the nation. School Mental Health, 11(3), 615-628.

Redaksiyaya daxil olub: 11.12.2025